

ՀԱՄԱՐԱԽԱՐԵՐ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՖԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

10 կոպեկ

Լոյս է տեսնում կիլոպի օրերը

10 կոպեկ

ՐԱԺԱՆՈՐԿԱԳԻՆԸ տարեկան 4 աւարի, կէս տարուան 3 աւարի.
Արտասահման՝ տարեկան 5 ա., կէս տարուան 3 ա.

ԽՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ Թիֆլիս, Արտաքաղեան հրապար. № 7.
Հեռախոս № 35.

Պատի հասցեն.—Тифлис, „Амбавабери“. Tiflis, Rédaction du journal
«Hambavaber».

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ տղին 10 կոպեկ.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան ժամի 10—2, բացի կիրակի և առն օրերից
Տպագրութիւնը ուղարկուած ձեռագրերը կարող են ենթարկուիլ փոփոխման և
կրճատման:
Տպագրութեան համար անյարմար հանաչուած մեծ յօդուածները պահուած են
վեց ամիս խմբագրատանը, իսկ փոքրերն անմիջապէս ոչնչացուում:
Տպագրութեան համար անյարմար թղթակցութեանց և յօդուածների առթիւ
խմբագրութիւնն պարտաւոր չի համարոււմ զբաււր բացատրութիւններ տալ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութ. կողմից.—ԽՄԱԳՐԱԿԱՆ.— Կովկասի Հայոց Բարե-
գործ. Ը-թեան համագումարի առթիւ, Ս. Յարութիւնեանի.—
Լինել չը լինելը, Լէօի.— Թիւրքահայ համագումարը, Ա. Շա-
րաֆեանի.— Պատերազմի վախճանը, Գ. Ենգիքարեանի.— ԱՐ-

ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.— Միջազգային ապագան, Դոնի.— ԳԱԽԱՌ.—
Ախայցիս.— ՏԱՐԵԳԻՐ Կ. Հ. Բ. ԸՆԿ. (Կ. Հ. Բ. ԸՆԿ., Հ. Կ. Կոմիտէ,
պարենաւորման բաժ. պետ. միջոցներով).— ՔՐՈՆԻԿՈՆ.— ՀԱ-
ՄԱՇԽ. ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՀԱՄԱՐԱԽԱՐԵՐ-ի այն թաժանորդները, որոնք մինչեւ հիմա
չեն վճարել թերթի 1917 թուի թաժանորդագինը,
խնդրում ենք մինչեւ յունիսի 1-ն անյա-
պաղ ուղարկել:

5. 1917/18 ուս. տար. դպրոցների մասին զեկու-
ցուիւն.
6. Կովկ. Հ. Բ. ԸՆԿ. ճիւղերի համագումար հրաւի-
րելու և ԸՆԿ. կանոնադրութեան փոփոխութեան մասին:
7. Ընթացիկ հարցեր:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ.

ԿԻՐԱԿԻ, ՄԱՅԻՍԻ 28, ԵՐԵՎԱՆԻ ԺԱՄԻ 7½-ԻՆ ԸՆԹԵՐՑԱ.
ՐԱՆԻ ԴԱՀՆԻՃՈՒՄ ՆՇԱՆԱԿՈՒԱԾ Է ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱ-
ՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱ-
ՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ.

Ձեռագմունքի առարկաներն են.

1. Կենտրոնի և ճիւղերի 1916 թ. հաշիւների և մի
քանի ճիւղերի 1917 թ. նախահաշիւների քննութիւնն ու
հաստատութիւնը.
2. Վերատուգիչ յանձնաժողովի զեկուցումը.
3. Ընտրութիւն՝ հերթով դուրս գնացող Խորհրդի ան-
դամների (պ. Ս. Յարութիւնեանի, իշխ. Մ. Քումանեանի,
Տ. Ն. Ասատուեանի և Յ. Շահնազարեանի), և հրաժա-
րուող պ. Գ. Տէր-Պետրոսեանի փոխարէն.
4. Վերատուգող յանձնաժողովի 3 անդամների և 2
փոխ-անդամների ընտրութիւն.

Կ. Հ. Բ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԱՌԹԻԻ

Ամենահին և ամենախոշոր ազգային հաստատութիւն-
ներից մէկը Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերու-
թիւնն է:

Իւր ծրագրով և մանաւանդ վերջին տարիների իւր
գործունէութեամբ այդ Ընկերութիւնը աւելի շուտ կը թա-
կան և կուլտուրական է քան թէ զուտ բարեգործական:

Ընկերութիւնը իւր ամենամեծ ուշադրութիւնը միշտ
գործընթաց է եղել դաւառի, գիւղի վրայ. նա անխախտ
ձգտել է ընդհառաջ գնալ հայ գիւղացութեան կարիքնե-
րին և այդ ուղղութեամբ, ըստ իւր ոյժերի, շարունակուած
է գործել, յայնացնելով իւր աշխատանքները և բարձրա-
ցնելով նրանց որակը:

Գիւղացութեան վիճակը միշտ եղել է Ընկերութեան
գլխաւոր հոգատարութեան առարկան:

Ամենից շատ զրկուած այդ դասակարգի կարիքներն են՝ լուսաւորութիւն, տնտեսական բարելաւումն ու բժշկա-առողջապահական պայմանների բարեփոխութիւն:

Ինչպէս թուի, խաբարաւորութիւնն է խաւարի, տղիտութեան մէջ և այդ հանգամանքը զբոյժ է Բարեգործական Ընկերութեան կենտրոնական Խորհրդին և նրա 84 գաւառական ճիւղերին՝ նպաստել գիւղական հայ դպրոցներին և նախաձեռնել նոր դպրոցների բացման: Ընկերութեան նպաստներով պահուող դպրոցների թիւը հարիւր յիսունից աւել է: Նոյն նպատակով Ընկերութիւնը բաց է արել և պահում է մի շարք գրադարան-ընթերցարաններ, որոնք արդարացի կերպով համարուում են երկրորդ դպրոց այն քաղաքային միջավայրի և երկրային դպրոցային համար, որոնք հնարաւորութիւն չունին շարունակելու իրենց ուսումը և լրացնում են ընթերցանութեամբ: Այդ գրադարան-ընթերցարանները միաժամանակ բաւականութիւն են տալիս և միացեալ ընթերցասէր ժողովուրդին:

Ընկերութիւնը ջանքեր է գործ դրել նաև գիւղացութեան տնտեսականին: Բայց այդ ասպարէզում չի կարողացել գործել սխտեմատիկ կերպով և որոշ ծրագրով. նա օգնութեան է հասել իրա ժողովուրդին ծանր դէպքերում, ինչպէս օրինակ երաշտի կամ մի այլ տեսակ աղէտի դէպքում, երբ որոշ շրջանների հայ ժողովուրդի զբոսը Ընկերութիւնը ենթարկուել է վտանգի: Նոյն եղանակով կատարուել է և բժշկական օգնութիւնը. երբ տեղի է ունեցել համաճարակ մի որեւիցէ վայրում, Ընկերութիւնը կազմել է և ուղարկել վտանգուած շրջանը բժշկա-սանիտարական խմբեր գեղորայքով և այլ պարագաներով: Ժողովրդի բժշկական օգնութեան համար Ընկերութիւնն ամեն տարի ուղարկում է գիւղական դպրոցներին փոքրիկ և յաճախ գործածուող գեղորայքով գեղատներ, կցելով առանձին հրահանգ գեղերի գործադրութեան եղանակի մասին: Իսկ պատերազմի տարիների ընթացքում Ընկերութիւնը բացել է մի շարք հիւանդանոցներ՝ մի մասը հիւանդ ու վիրաւոր զինուորականների միւս մասը գաղթականների համար: Բացի այս, նա կազմել և ուղարկել է մի քանի շրջիկ բժշկական խմբեր նոյն հայ գաղթականութեան համար: Սակայն հասկանալի է, որ ad hoc (ի դէպ) կատարած աշխատանքը տնտեսական և բժշկական լուրջ խնդիրների վերաբերեալ չի կարող համարուել բաւարար և այդ աշխատանքն արդիւնաւոր դարձնելու համար անհրաժեշտ է, որ նա կատարուի լուրջ մշակութային ծրագրով, և դրա համար պէտք է ունենալ հաստատ աղբիւրներ նիւթական միջոցների: Աւելին կատարել մինչև օրս զբոսը է եղել թէ հին կառավարութեան խոչընդոտների և թէ նիւթական միջոցների պղծութեան պատճառով:

Ուսումնական յեղափոխութիւնը զոլորչացրեց հին, հակաժողովրդական կարգերը:

Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնն էլ, իրեն մի հասարակական հաստատութիւն, ազատուեց առաջուայ

կապանքներից, նրա գործունէութեան ճանապարհն էլ մաքրուեց անմիտ չարակամներից և արգելքներից, նա էլ ազատուեց հալածողներից և հին կարգերին յատուկ սեռ-յակերութիւնից:

Իսկ ինչ վերաբերում է նիւթական միջոցներին, այդ կողմից էլ պէտք է յուսալ, որ Ընկերութեան զբոսը այսուհետեւ պէտք է բարեփոխուի: Նախ՝ նկատուած է որ ունենոր հասարակութիւնը օգնութեան է հասնում այն կազմակերպութիւններին, որոնք լայն, օգտաւէտ և համակրելի գործունէութիւն են ցոյց տալիս, և երկրորդ՝ այժման ապահոված հայ դասակարգի մէջ նկատուում է պարտաճանաչութեան գիտակցութիւն ազգային կարիքների և նրանց ծառայող հաստատութիւնների վերաբերմամբ: Ի հարկէ դեռ ոչ բաւարար չափով, բայց պարտաճանաչութիւնը յամենայն դէպս այժմ աւելի է արտայայտուում, քան թէ առաջ:

Ահա թէ ինչու մենք վստահ ենք, որ եթէ Կովկասեան Հայոց Բարեգ. Ընկերութիւնը իւր քաղաքային ճիւղերով ներշնչուի նոր հովերով և ընդառաջ գնայ ժողովրդի կուլտուրական ու կրթական կարիքներին նոր տեսակէտներով, եթէ նա ընդարձակի իւր գործունէութեան ծրագիրը, փոփոխութեան ենթարկելով կանոնադրութիւնը, և մեծ թափով ու եռանդով սկսի աշխատել, անպայման կունենայ յաջողութիւն: Ունենոր անձինք Ընկերութեան օգնութեան կը փութան նիւթական առատ միջոցներով, իսկ ինտելիգենտ անձինք՝ իրենց գիտութեամբ և աշխատանքով: Ինտենսիւտ կը լինի իսկական և զգալի օգնութիւն մեր ժողովրդի ծով կարիքներին:

Որպէս զի նոր ծրագիրը ամփոփի իւր մէջ այն բոլորը, ինչ որ կարեւոր է մեր ժողովրդի համար և ինչ որ կարող է կատարել Ընկերութիւնը, որպէս զի պարզուի, թէ ինչ է թելադրում և պահանջում մեր իրականութիւնը: Վերջապէս, որպէս զի լսուի գաւառի գործիչների և ժողովրդի ներկայացուցիչների ձայնը, անհրաժեշտ է հրաւիրել Ընկերութեան ներկայացուցիչների համագումար:

Այդ համագումարը առաջինը կը լինի Ընկերութեան աւելի քան բառասուն տարուայ գոյութեան ու գործունէութեան ընթացքում. առաջին անգամ՝ Ընկերութեան անդամները, որոնք գործում են ամբողջ Կովկասի զանազան հեռաւոր մասերում, հնարաւորութիւն կը ունենան միմեանց տեսնել, միմեանց հետ մտքերի փոխանակութիւն կատարել այն Ընկերութեան կարիքների մասին, որին նրանք ծառայում են:

Գնահատ անգամ մտադրութիւն է եղել կազմել համագումար, բայց չի յաջողուել շնորհիւ հին կառավարութեան անբարեացակամ վերաբերմունքի և յարուցուած դժուարութիւնների:

Համագումարի ընտելութեան համար շատ խոշոր հարցեր կան—գաղտնական-կրթականի, գիւղական բանկերի, կոօպերատիւ հիմնարկութիւնների և այլն:

Համագումարը առիթ կը տայ Ընկերութեան գործիչներին շփուելու նա կը մտցնի որոշ թարմութիւն և կենդանութիւն Ընկերութեան գործունէութեան մէջ, առաջ կը բերի նոր եռանդ և առիթ կը տայ նոր նախաձեռնութիւններին:

Անհրաժեշտ է օգտուել ժամանակից և հրաւիրել համագումարը:

Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՅԱՆ

ԼԻՆԵԼ ՁԸ ԼԻՆԵԼ

Շուտով Համաշխարհային պատերազմը իր դաժան և զարհուրելի գոյութեան երեք տարին կը բոլորէ: Ենչասպաս մարդկութիւնը, օրեր համրող մարդկութիւնը իր անյայտ ու անիմաստի ճակատագրին հարց է տալիս:

—Ամբշն է, թէ դարձեալ և դարձեալ տարիներ պիտի գան կոտորածի, սովի, սպառման, այլասերման տարիներ:

Առեղծուած է մնում այս, խեղդող, մղձաւանջային առեղծուած...

Պատասխան գտնել չէ կարելի: Պատասխանների բոլոր հրաշարաւորութիւններն սպառուել են: Մարդը չէ կարողանում վրէժի գտնել: Մարդը այսօր քան չէ տեսել սկսած այն օրից, երբ նա, իբրև կենդանական տիպ, երևան եկաւ հոգի երեսին՝ տպելու համար:

Լինել թէ չը լինել: Այս արիւնոտ հոգն էր շարունակ տանջում նրան: Լինելն էլ, չը լինելն էլ որոշում է այն յարտակ, անողորմ կոխը, որ կենդանական աշխարհը մղում է գոյութեան համար:

Այսօր լինել չը լինելու հարցը դրուած է ազգերի առջև: Կամ անյայտանալ գոյութեան կոտորմէջ, կամ տանել արիւնոտ յաղթանակը ինչ գնով էլ լինի:

Եւ երբէք գոյութեան կոխը չէ եղել այսքան աւերիչ ու քստմնելի, ինչպէս այժմ: Երբէք և ոչ մի ժամանակ այնքան անկուշտ ու այնքան անյատակ չէ եղել մարդկութեան և մարդկայնութեան սպանդանոցի արիւնոտ, զազրելի փոսը, ինչպէս այժմ: Ամբողջ ազգեր, ամբողջ աշխարհներ են անյայտանում այդ փոսի մէջ: Իսկ նրանք, որոնք ոյժ և կարողութիւն ունին կու չը զենալու համար, կուտն են իրար հետ, ամբողջ աշխարհի մարդկութեան հետ այնպիսի անգթութեամբ, որի առջև գոնատուում ու ջնջում է ամեն մի հասկացողութիւն վայրենի գազանների շարութեան և արիւնկեղակութեան մասին:

Մարդ-գազանը վաղուց է ապացուցել որ իրան գերազանցել չէ կարող ոչ մի ուրիշ գազան:

Եւ եթէ ներկայ բոլորին գտնուի մարդկութեան բարի ոգիներից, որ կարողանար հաւանական գուշակութիւն անել երեք տարի տևող արիւնհեղութիւնների վերջի մասին, կարելի կը լինի միթէ ասել թէ այս պատերազմը անհետ կանցնէ մարդկութեան համար: Ոչ: Այսպիսի ահաւոր ցնցումներ չեն անցնում անհնց խոր հետքեր թողնելու: Դեռ խաղաղութիւնը գալուց յետոյ էլ պիտի շարունակուեն տակնուվրայութիւնները մարդկային կեանքի մէջ: Եթէ այսօր, պատերազմի հետեւեղով, սկսել են խորտակուել «Աստուծու ողորմութեամբ» հարիւրաւոր միլիոններ կեղեքող բռնակալները, մի կարող է ասել թէ վաղը, երբ թնդանթների ձայնը կարուած կը լինի, ինչ նորանոր մրցութիւններ, գոյութեան կոտորմէջ նորանոր ձևեր չեն փոթորկի արդէն շատ փոթորկուած, շատ տանջուած մարդկային աշխարհը:

Եւ կեանքի, ապրելու հնարաւորութեան հարցը վաղն էլ

այսօրուայ պէս ահաւոր կը լինի, միշտ միևնոյն կարուել ու ցընցիչ ձեակերպումով: Լինել չը լինել: Ապրել չապրել:

Ռուսական յեղափոխութիւնը, որ այսօր մեղրալուսնի մէջ է, կարծում է փոփոխել Համաշխարհային իրականութիւնը, վերացնելով այդ հարցը ազգերի փոխադարձ յարաբերութիւնների հոգից և դարձնելով նրան գուտ զուսակարգային: Կարծի կը լինի նա փոխել մարդկութեան ճակատագիրը մի կարճ միջոցում, այդ ցոյց կը տայ ապագան: Այսօր, չը նայած ուսական յեղափոխութեան բոլոր ջանքերին, հարցը դեռ տիրապէս իր հին ձևի մէջ է ներկայանում: Ազգերն են կուտ իրար հետ կամ ճիւղում կոտորմէջ: Եւ ազգերն էլ պիտի ցոյց տան թէ ինչպէս են իրագործում իրանց համար ճակատագրական դարձած լինելութեան կամ չըլինելութեան հարցը:

Օրէնքը մէկ է բոլոր դէպքերում, և նա հրամայողաբար ասում է թէ կեանքի պայքարի մէջ, գոյութեան կոտորմէջ արիւնոտ զաշտում խորտակուող, տրորւողը թոյլը պիտի լինի: Ներկայ Համաշխարհային պատերազմն արդէն մի շարք արիւնաթթաւ դիակներով ապացուցել է այդ օրէնքի անսխալականութիւնը:

Հայերս էլ այդ դիակների շարքումն ենք: Եւ ինչ:

Դիակներ և երեք տարի է, այս պատերազմի սկզբից, Հայրենակ հողովում էինք ճշմարտութիւններ: Սև բախտի ծանր տնիւր մեզ ջարդել է: Ինչ և ինչ սոսկումներ չէին գալիս մեզ անուրի սասակութեամբ ցնցելու և խրատի դատել: Խալուս երեսներ չենք, գիտէինք ու միշտ գիտէինք որ գոյութեան կոտորմէջ չեն վախենում ամենացի ժողովուրդները, նրանք, որոնք գիտեն գործադրել իրանց բոլոր ոյժերը, նրանք, որոնք գիտում են և հրապարակ են նշանում իրանց բոլոր հոգեկան և ֆիզիքական կարողութիւնները:

Մենք, այդ, ուրիշ խօսք չունէինք այս երեք զարհուրելի տարիների ընթացքում:

Բայց և այսպէս, պիտի այսօր անվերապահօրէն խոստովանենք որ զուր էին մեզ համար, զուր անցան ցնցող, արեան գետերով շնչող խրատները, զուր էինք մենք ամենօրեայ կրկնութիւններ անում, միշտ միևնոյնը հողովում, լացով ու աղաղակով երկինք ու երկիր կանչում:

Ձուր էր այս բոլորը: Խօսքից գործի անցնել չը կարողացանք մենք: Խորիմաստ կարողութիւնները մեզ միանգամայն մատչելի են: Անհատների մեծ է մեզ միայն իրական գործը, մեր բոլոր ցեղային արժէքները մի տեղ գումարելու, նրանց կուտ միացումը, նրանից ինքնապաշտպանութեան իրական գէնը կը գնել:

Այսօր էլ ինչպէս առաջ, ինչպէս միշտ: Անօգնական ենք մեր գործերի մէջ, տառապում ենք մեր անկարողութիւնից: Երեք տարուայ մեր ցաւերը ամբողջ աշխարհն են լացաբերել նոյն իսկ այս անօրինակ գազանային ժամանակներում: Բայց եթէ այսօր փորձենք մի տեղ խմել այն բոլոր ջանքերը, ինչ արել ենք մեր գոյութեան կոխը փոքր ի շատե նպատաւոր կերպով յարգաբերու համար, կը տեսնենք անկարող ճիգեր միայն, իսկական ստեղծագործող ոյժի բացակայութիւն, մանր-մուկ աշխատանքների ցրտածութիւն: Սոսկալի աղէտները չը կարողացան մեզ միացնել: Դարերի աշխարհային խորքերից եղել ենք գերազանցապէս կենտրոնախոյս մի ժողովուրդ: Այսօր էլ միևնոյն արիւնն է խօսում մեր մէջ:

Այսպիսի ժողովուրդների համար ահաւոր փորձաքար է մանաւանդ ազատութիւնը: Բռնակալութեան ժամանակ մեզ պէս ժողովուրդը դեռ կանողանում է փոքր ի շատե ոյժ բաղել զոհի, նահատակի զգացմունքից: Բայց երբ նա ընկնում է այնպիսի տեղ, ուր ոչ ոքի զոհ չէ հարկաւոր, ուր ազատութիւնն է տրուում կեանք ստեղծելու, կեանք զարգացնելու համար, այնտեղ ահա իր

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՎԱԽՃԱՆԸ

Հետաքրքրական է քննական աչքով նայել ուսուսման մասովի մէջ պատերազմի մասին երկան եկած հոսանքների կարծիքներին և հաւանական եզրակացութիւններ հանել այս առումի սպանդանոցի վախճանի վերաբերմամբ: Ռուս սոցիալ-դեմոկրատիան, մասնաւոր թույլեցիկները, քարոզում են, որ զօրքը դադարի կուտելուց, որով պատերազմը կը վերջանայ: Նրանք, իմ կարծիքով, իրենց դադարները վերջնական տրամաբանական եզրակացութեան չեն հասցնում: Նրանք չեն ասում թէ ուսուսման զօրքը չը կը ուտի և թող Գերմանիան շարունակի առաջնաւ և ախրել Ռուսաստանին: Նրանք երաշխաւորութիւն չեն տալիս, որ գերմանական զօրքի մէջ եղած միլիոնաւոր բանուորները նոյնպէս չեն կուտում: Քանի որ այս երաշխաւորութիւնը չկայ, ուրեմն ոչ մի հիմք չկայ կարծելու թէ գերմանական զօրքերը չեն դաւ և չեն ախրի նոր երկրներին, եթէ ուսուսման զօրքերը յետ քաշուեն իրենց դիրքերից: Նրանք ասում են թէ թող ուսուսման զօրքը չկուտի, և գերմանացի զօրքն էլ չի կուտի, բայց չեն պատասխանում թէ ինչ կը լինի, եթէ նրանց անհիմն ենթադրութիւնը սխալ գուրս գայ: Գերմանացի զօրքերը ոչ մի քայլ յետ չեն գնում Ռուսաստանից, իսկ արևմուտքում միայն արիւննակ կոխներով նրանց ստիպում են շատ դանդաղօրէն նահանջելու:

Գարդ է, որ սոցիալ-դեմոկրատները առաջարկում են խոնարհել ուժեղի առաջ: Գերմանիան այսօր յաղթող է և ուժեղ, նա ոչ մի նշան չի ցոյց տալիս սոցիալ-դեմոկրատների ցանկութիւնը կատարելու, ուրեմն եթէ ուսուսմանը կատարեն նրանց առաջարկութիւնը՝ գուրս կը գայ, որ պահանջում է, առանց որեւէ գրաւականի դիմել զօրեղին, համաշխարհային չարիքներ գործող Գերմանիային:

Սոցիալ-դեմոկրատիայի ամբողջ գործունէութիւնը կոխ էր բռնապետութեան դէմ: Ուրեմն ինչպէս են նրանք քարոզում զինադադար մի կողմին, նրա վրայ ճնշում են գործում, հետաքննում են Միլիկովին, որ իբր թէ դէմ է նրանց նշանաբանին, երբ ոչինչ չեն կարող անել միւս կողմին, աւելի զօրեղի դէմ անկարող են կուտելու և ճնշում գործ գնելու: Եթէ նրանք ապացուցանէին թէ նրանց ընկերները Գերմանիայում գահընկեց պիտի անեն Վիլհելմին իր կառավարչական սխտեմով, այն ժամանակ նրանց միակողմանի քարոզը միակողմանի և ի պաշտպանութիւն զօրեղի և նախադրականօրի չէր լինի:

Այս քարոզը անիրագործելի և բոլորովին ազատական չէ ըստ էութեան, այլ միակողմանի և յօգուտ բռնապետութեան: Անիրագործելի և նոյնպէս մարգասիրական չեն ըստ էութեան նրանց քարոզը, թէ հաշտութիւն է պէտք առանց աննկատի և կոնտրիբուցիայի: Եթէ Գերմանիան յարձակուել է անմիջ Քելդիայի վրայ, կոտորել, քանդել և աւերել է մի ամբողջ քաղաքակրթութիւն՝ յանուն մի արդարութեան և մարդասիրութեան կարելի է պահանջել, որ մեղաւոր բռնաւորը, քանդողը, աւերողը ոչ մի կողմէ չը վճարի՝ այդ երկիրը վերակենդանացնելու համար և յանուն ինչ սոցիալիզմի կարելի է ասել, որ անմիջ Հայաստանը պիտի վերագարձնել թիւրքին, քրիստոնէութեան վերջին քարաշէն յիշատակներն էլ բնաջինջ անելու համար: Սոցիալ-դեմոկրատները այսպիսի քարոզ պաշտպանելու իրաւունք կունենային, եթէ ասէին, որ նրանց ծրագրած համայնացրած պետական կազմակերպութեան մէջ հերքում են արդարութեան, պատի, իրաւունքի գաղափարները: Նրանք չեն ասում թէ մարդասպանը, զոգը, աւազակը կարող է առանց պատժի կատարել ամեն անօրինակ զրկանք թույլի դէմ, բայց ասում են, որ Գերմանիան ոչ մի պատժի չպիտի ենթարկուի, որովհետեւ մի մարդ չի սպանել,

այլ մի քանի միլիոն, մի տուն չի կողոպտել և այլեւ, այլ միլիոնաւոր անել:

Առանց աննկատի և կոնտրիբուցիայի լողունքը անիրագործելի է և այն պատճառով, որ ուսուսման սոցիալ-դեմոկրատիան ոչ մի իրական ոյժ չունի ընդունել տալու այդ լողունքը ոչ դաշնակիցներին և ոչ Գերմանիային: Ինչպէս կարող է Լենինը իւր համախոհներով ստիպել Անգլիային, որ Բաղդադը յետ տայ և Գերմանիային՝ ուսուսկան գերմանաբնակ նահանգները:

Հաւանական է, որ թույլեցիկ սոցիալ-դեմոկրատիայի երազական քարոզները կը քայքայեն բոլոր զօրքերի գիմադրական ոյժը և Գերմանիան յաղթող կը հանդիսանայ և կամ պատերազմը կը վերջանայ առանց Ռուսաստանի ձայնի: Գերմանիան փառաւորապէս համաձայնութիւն կը հաստատի Անգլիայի և Ֆրանսիայի հետ, կը զոհի Թիւրքիան, իսկ դաշնակիցները ակամայից պիտի հրաժարուին հաշտութեան վեհաժողովում պաշտպանել Ռուսիային, իսկ Գերմանիան կը ախրէ մի քանի ուսուսկան նահանգների: Չայն բարբառոյ յանապատի կը լինի ընկեր Լենինի քարոզը:

Սպենսերի կարծիքով այն երկիրներում, ուր սոցիալիզմը առանց բնաշրջման (էվոլյուցիայի) է գործադրում կամ իրականանում՝ այդտեղ արտաքին թշնամին դիւրաւ է յաղթող հանդիսանում և տեղական չամրացած սոցիալիզմը թղթէ տան պէս քայքայում է իսկոյն, օրպէս Ամերիկայում շատ կուտուրական Գերուի հին համայնքը չը գիմացաւ մի խումբ սպանացիների արշաւանքին: Փիլիսոփայի գուշակութիւնը կարող է շատ գիւրութեամբ կատարուել Ռուսաստանի վերաբերմամբ:

Գ. ԵՆԳԻՐԱՐԵԱՆ

Արտաքին տեսութիւն

ՄԻՋԱԳԵՏՔԻ ԱՊԱԳԱՆ

Այն ժամանակից ի վեր, երբ անգլո-հնդկ զօրախմբերը վերագրաւեցին Միջագետքում գին. Տաուեսնէի կորցրած հողամասը և գին. Մոզը ուժեղ յարձակումով գրաւեց Բաղդադ քաղաքն ու համանուն նահանգի մի մասը, անգլիական մամուլն իր սիւնակներից մեծ մասն յատկացնում է Միջագետքի հարցին: Ինչպէս յայտնի է, անգլիացիների Բաղդադ մանելուց յետոյ, անգլիական զօրքի հրամանատար գին. Մոզը մի կոչ բաց թողեց տեղական ազգաբնակչութեան, որով յայտարարում էր, թէ անգլիական կառավարութիւնը վճար է ազատութիւն տալ տարւորներին: Կասկածից վեր է, որ արաբներն ուրախութեամբ կընդունեն այդ լուրը, որ մի նոր կեանք է բանում բոլոր ժողովուրդներին, զանազան ազգութիւններին ու յարանաւանութիւններին, որովհետեւ Միջագետքի յետագայ անտեսական զարգացումն այլևս չպիտի արգելքի հանդիպի թիւրքական բիրտ օրէնքներով, ոչ էլ թիւրքական զարշնի բռնապետութեամբ, որ ծանր կերպով ճնշում էր երկիրը: Սաացուած տեղեկութիւնների համաձայն, Բաղդադի ազգաբնակչութիւնն ովսանաններով է ընդունել անգլիական զօրախմբերի մուտքը, բարի գալուստ է մաղթել նրանց, որ կարգ հաստատեն և ձերբակալեն քիւրդերին, որոնք իրենց հին սովորութեան համաձայն, կողոպտում էին գիւղերն ու քաղաքը:

Այս մասին անգլիական «Near East» հանդէսը մի խմբագրական յօդուած է նուիրում «Ապագայ Միջագետքը» խորագրով, ուր գրում է, որ քսան տարուայ ընթացքում Բաղդադի բնա-

կիշները վկայ են եղել, թէ ինչպէս զերմանացիները պայքար էին մղում Անգլիայի և Նրա զաշնակիցների դէմ: Այդ պատճառով Թիւրքիան պէտք է վաճառուի և ներկայ պատերազմին պատճառ եղող զերմանացիներին ուժեղացնելու մասին Թիւրքական խնամատարութիւնը պէտք է միանգամ ընդմիջադադարի:

Անհրաժեշտ էր ջախջախել թշնամուն և Նրան վանել այդ հողամասերէն, բայց անգլիական զօրքերը չէին եկել իբր թշնամի աշխարհականներ, այլ ազատարարներ: Մեծն Բրիտանիան դիտէ, թէ եթէ դարուց աւելի ժամանակամիջոցում այս դաւաճների աւարները հպատակ են եղել օտարների բռնապետութեան: Նրանց պալատները քանդուեցին, նրանց այգիներն աւերուեցին, նրանց նախնիներն և իրենք իսկ մեծացան սարկութեան մէջ: Իրանց դաւակնները ջրուած են պատերազմի դաշտը, ոչ թէ իրենց փրկութեան և իրենց հայրենիքի պաշտպանութեան համար, այլ աւերաւ մարդկանց հրամանով և քմահաճոյքով: Այս վերջին 4 զարի ընթացքում՝ Թիւրքերն եղել են Նրանց կեղեքիչները: Ծիշտ է, որ սրանք խօսել են բէֆորմների մասին, բայց աւերակներն ու աւերածութիւնը վկայում են, որ նրանց խոստումներն օգտին են եղել: Այժմ, երբ Թիւրքերը վատրուած են, հարկ չկայ աւարների վրայ նոր օտար իշխանութիւն և օրէնքներ սահմանելու: Մեծն Բրիտանիան անտարբեր չի կարող մնալ այս երկրի ներկայ և յետագայ անցուղարձերին, այլ, ինչպէս զեն. Մոզն է ասում իր կոչի մէջ, անգլիական կառավարութիւնը յոյս ունի, որ ձեռք փոխափանների և գրողների տենչերը կիրաւորուին, և որ Բաղդադի ժողովուրդը դարձեալ կը բարգաւաճի վայելելով բարօրութիւն՝ այնպիսի մի իրաւակարգում, որ համապատասխան լինի նրանց նուիրական օրէնքներին և ցեղային իդէալներին:

Արա համար է, որ զեն. Մոզն հրաւիրեց ազգաբնակչութիւնը իր երեսիներով ու ներկայացուցիչներով մասնակցելու իրենց քաղաքային գործերի վարչութեանը՝ գործակցելով անգլիական բանակի ևս եկած Մեծն Բրիտանիայի քաղաքական ներկայացուցիչներին:

Բրիտանական ժողովուրդը հաւատաց Թիւրքին, քանի ղեկարելի էր հաւատալ նրան: Արդիւ-շամիդի հին բեժիմին երիտասարդ Թիւրքերի նոր բեժիմի փոխարինումն աւելի ներշնչեց այդ հաւատը: Բայց պատերազմի յայտարարութիւնը վերջին կաթիլն եղաւ քաղաքական շրջանակում, և Հայաստանի ու Միւրիոյ կոտորածները լրացրին սոցիալական ու բարոյական շրջանների հրաւիրութիւնը:

Անգլիան Թիւրքերից դառնում է դէպի արաբները, որոնց ապստամբութիւնը Պուրի դէմ երկար տարիներում ծրագրուած մի շարժման եզրակացութիւնն եղաւ: Արաբներն երբեք չկորցրին իրենց ազգային զգացումը Թիւրքական կառավարութեան օրով: Կրօնական նկատառումները նրանց կապում էին Սուլթանին, և նրանք թերեւ օրինապահ մնային, եթէ Վիսթիւն և Առաջադիմութիւնը կոմիտէն չփորձէր ցեղերի Թիւրքացման մեթոդը: Այդ ծրագիրն առանձնապէս ուղղուած էր արաբների դէմ:

Բաղդադը, խալիֆաների այդ քաղաքը, այժմ շանս ունի նպաստելու մի շարժման, անգլիական հովանաւորութեան տակ, այն օրուայ համար, երբ Միջագետքը դարձեալ կը դառնայ աւերական մի մեծ կայսրութիւն:

Քաղաքական տեսակէտով Արաբիայի ապագան ընդհանրապէս և Բաղդադի ապագան մասնաւորապէս՝ պէտք է որոշուի յօգուտ արաբների: Տնտեսական տեսակէտով, անհրաժեշտ միջոցներ պէտք է ձեռք առնել երկրի զարգացման համար: Անգլիան պէտք է լայն միջամտութիւն ունենայ այս խնդրում, որովհետեւ Բաղդադը մի ժամանակ աշխարհի հրաշալիքներից մէկն

էր, երբ արաբները արտադրեցին իրենց գրականութիւնը, գիտութիւնը, արուեստը:

Միջագետքը, վերջացնում է անգլիական թերթը, իր դիրքը պէտք է վերստանայ աշխարհի մէջ, և, հենց որ գինուորական գործողութիւնները վերջ գտնեն, կսկսուի վերակազմութեան և վերածնունդի աշխատանքը: Բայց արաբ ժողովուրդը չպէտք է մոռանայ, որ Թրքական լծից իր ազատումը պարտական է Մեծն Բրիտանիային, ուստի նա միևն-յն օրինապահութեամբ և միևնոյն նկատառումներով պէտք է նայէ այն տնտեսական առաւելութիւններին, ինչպէս կառավարութեան և օրէնքների փոփոխութեան վրայ:

ԳՐԵՐ

ԳԱԼԱՌ

Ախալցխա

Վարչութիւնս որանով յայտնում է յարգելի Խորհրդիդ ի գիտութիւն, որ հիւզիս անգամների ապրիլի 16-ին և 23-ին կայացած ընդհանուր ժողովներում քննուեց և հաստատուեց անփոփոխ 1916 թուի էլ և մուտքի հաշիւը:

Ռուսաստանի ներկայ ժողովրդական իրաւունքների ազատութեան առթիւ, հիւզիս Վարչութիւնը ամբողջ կազմով հրաժարուել էր և առաջարկել ընդհանուր ժողովին նոր ընտրութիւն կատարելու Յիշեալ ժողովում գաղտնի քուէարկութեամբ Վարչութեան անգամներ վերընտրուեցին՝ Խ. Թէխմիշեանը և Լ. Նէպրիպեանը, ընտրուեցին օր. Մարիամ Ճարակեան, Շուշանիկ Ազնաւուրեան և Գ. Մ. Խաղախարեան: Փոխանցանք ընտրուեցին տիկ. Ջապէլ Հայրապետեան և Գ. Ս. Ստեփանեան:

Ընդհանուր ժողովը ընտրեց աղքատախնամ մի մասնախումբ: Երբ քանի կարօտեալներին օգնութիւն հասցնելուց, պիտի զբաղուի պատերազմից ֆասուածներին և փախստականներին օգնութեան գործով, որովհետեւ այդ առթիւ ընտրուած տեղական Հայկական Կոմիտէն այժմ դադարել է գործելուց: Այսուհետեւ յիշեալ մասնախումբը կոչուելու է Ե. Հ. Բ. Ընկ. Ախալցխայի հիւզի պատերազմից ֆասուածներին և կարօտեալներին օգնող Մասնախումբ:

Վարչութեան առաջադրութեամբ ընդհանուր ժողովը որոշեց հետեւելու. Ի նկատի ունենալով որ հիւզիս գործերը հետզհետէ բարգաւաճում են և ընդարձակում, ուստի ունենալ հիւզի վարձովի գործավար, թէ հիւզի գրագրութիւնները կատարելու և թէ հիւզի գործերը և որոշումները ի կատար ածելու:

Ժողովը ընտրեց մի յանձնաժողով Ընկերութեանս կանոնադրութիւնը վերամշակելու և ներկայ պայմանների համապատասխան յօդուածներ մտցնելու և դուրս հանելու, հիւզերի իրաւունքները ընդարձակելու, ընտրութիւնների խնդիրը կանոնաւորելու, նպատակը ընդարձակելու ևս, որը տեղական ընդհանուր ժողովից հաւանութիւն ստանալուց յետոյ, կուղարկուի Խորհուրդին, ընկերութեան կենտրոնական ժողովի խնդրի առարկայ դարձնելու համար:

Ժողովում որոշուեց հիւզի գրագրութեան կից բաց անել ընթերցարան, կազմակերպել քաղաքիս կիսագրագէտ և անգրագէտ դասակարգերի համար երեկոյեան և կիրակնօրեայ դասընթացներ և դասախօսութիւններ, որ նախկին բեժիմի օրով անհնար եղաւ զուտ բերել:

Որոշուեց տալ յանձն ներկայացուցիչներ թէ հիւզիս եկամուտներն շահացնելու և թէ գրանով ժողովրդի գեղարուեստական հաշակը զարգացնելու:

Որոշուեց բաց տնել ճիւղի օսլա-լուացարարային արհեստանոց կայն:

Ճիւղիս նորընտիր վարչութիւնը իւր ապրիլի 28-ի կայացած առաջին նիստում նախագահ ընտրեց Թէխմիշեանին, իսկ քարտուղար-գանձապահ՝ Լ. Հէպեպեանին:

Տարեգիր Կ. Հ. Բ. Ընկ.

ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Կ. Հ. Բ. Ընկ.-թեան Խորհուրդը շնորհակալութեամբ ստացել է Հ. աւ. քահ. Տէր Յովնանիսեանի միջոցով պ. Բ. Քորոզլեանից յօգուտ որբանոցի 25 ր.:

— պ. Լ. Փրիգոնեանեց 1916 17 ուս. տար. դպրոցական նպաստ 300 ր.:

— պ. Լ. Նիկողայեիչ և տիկին Մարիամ Յովսէփեան Փրիգոնեանեաներից 200 ր. ժշտական անդամութեան համար:

ՀԱՅԿ. ԿԵՆՏ. ԿՈՄԻՏԷ

Մայիսի 18-ին կայացաւ Հ. Կ. Կոմիտէի հերթական նիստը, նախագահութեամբ Ս. Յարութիւնեանի, ուր եղան հետեւեալ զեկուցումներն ու որոշումները.

ա) Գ. Նախագահը զեկուց Մանչեստրից ստացուած պ. Մանուկեանի հեռագիրը, որով յայտնում է որ Հայաստանի Կուսակցութեան կողմից փոխադրուած է 5000 ր. Կոմիտէի կարիքների համար: Որոշուեց յայտնել շնորհակալութիւն:

բ) Բաղդադից ստացուած հեռագիրը, որով յայտնում են, որ ներկայիս քաղաքում կան շուրջ 250 որբ, որոնցմէները զեկուցարուցուած են, անհրաժեշտ է օգնութիւն:

Այս հեռագրի պատճէնն որոշուեց ուղարկել Գեարգորազ պ. Ղուկասեանցին, ինչպէս ժամանակ հեռագրով նորից տեղեկութիւններ քաղել Բաղդադի փախստականների դրութեան մասին:

գ) Հ. Կ. Կոմիտէն շնորհակալութեամբ ստացաւ Աւան Իւզբաշեանից 800 ր. իւր որդու՝ Գուրգէն Իւզբաշեանցի յիշատակին յօգուտ Կոմիտէի տեղւոյս որբանոցների:

դ) Գ. Նախագահը առաջարկեց ի նկատի առնելով այն հանգամանքը, որ Յարսկիէ-Կ-լուցում բժիշկ չկայ, մինչդեռ նրա կարիքը որբանոցների համար շատ մեծ է, որոշուեց տանկաւայ բժիշկ պ. Մանուկեանին հրաւիրել այդ պաշտօնին և կազմակերպել մի հիւանդանոց-որբանոց:

Տրապիզոնից պ. Առաքելեանը հեռագրում է որ Տրապիզոնի որբանոցից 30 որբ փոխադրուած է Բաթում Կոմիտէիս որբանոցը:

ՃԻՒՂԵՐ

Ախալցխայի ճիւղի վարչութիւնը խնդրել է Խորհրդից տալ ժշտական անդամութեան մրցագիրներ՝ ա. Հովսէփմէ Մարտիրոսեանը՝ Ղազարեանին և նրա որդի Մանուկ Մանուկեանը՝ Ղազարեանին, որոնք վճարել են սահմանած 100-ակա. ուրբին: Խորհուրդը որոշեց տալ նրանց պաշտան մրցագիրներ:

ՊԱՐԵՆԱՌՈՐՄԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ ՊԵՏ. ՄԻՋՈՑՆԵՐՈՎ

Մայիսի 16—25-ը ալիւր ուղարկուած է Ղարաբիխա 2 վ., Իզգիր՝ 4, Վաղարշապատ՝ 5, Ղամարու՝ 3, Ալեքսանդրապոլ՝ 4, Աշտարակ՝ 3, Ղուրդուղուլի՝ 3, Սարիղամիշ՝ 8 և Ղարս՝ 3, ընդամենը 36 վ.:

Բրինձ ուղարկուած է Ղարաբիխա 465 պ.:

Սաւոն ուղարկուած է Ղարաբիխա 80 պ., Գանձակ՝ 80, Ղարաշինար՝ 40 և Անենիո՝ 40, ընդամենը 240 պ.:

Շաքար ուղարկուած է Գանձակ՝ 200 պ., Անենիո և Ղարաշինար՝ 40-ական պ., ընդամենը 280 պ.:

Գարի ուղարկուած է Իզգիր 1 վ.:

Ն Ե Ռ Ա Գ Ր Ե Ր

Թաւրիզ—Օհանջանեանից.—Վան ուղարկեցի 6000 պ. ցորեն և նաւով 3000. Հանապարհին կայ 9000 պ., Գանալուում և Մարաղայի շրջանում 12,000 պ.:

Ստաւրպոլ—Լիազոր Ներովիդովից.—Ապրիլ ամսուայ նորմայի կատարումը դադարեցուած է: Մայիս ամսուայ նորման կարգադրուած է կատարել մեր նահանգի պաշարից: Որոշուած է տալ Գանձակի գաղթականութեան կարիքների համար 8 վ., Երևանի նահանգի՝ 95 վ.:

Ալեքսանդրապոլ—Տէր-Գրիգորեանից.—Պահեստում տեղ չը կայ. բացի ալիւրից, սապոնից և շաքարից, ուրիշ ոչինչ, առանց իմ պահանջի, չուղարկէ:

Եկատերինոպոլ—Միլեոնեանից.—Կարգադրութիւն է արուած պատրաստել 60 վ. ալիւր, որից 6 վ. Սարիղամիշ, իսկ 54-ը Թիֆլիս պիտի ղրկուել:

Երևան—Խորէն Եպիսկոպոսից.—Խնդրում եմ հեռագրով կարգադրէք Երևանի ձեր պահեստին՝ բաց թողնել որբանոցի կարիքների համար ալիւր: Այս հեռագրին պատասխանուած է.—Հեռագրով կարգադրութիւն է արուած Երևանի պահեստի կառավարչին ձեռք տալու 300 պ. թեփ-ալիւր և 200 պ. սպիտակ ալիւր:

Քրոնիկոն

Սոյն համարի հետ ուղարկում է տեղական քաժարորդներին Կ. Հ. Բ. Ը-թեան Կենտրոնի 1916 թուի հաշիւը:

Կենտրոնական կառավարութեան մայիսի 13-ի կարգադրութեամբ Անդրկովկասեան առանձին կոմիտէի անդամ է նշանակուած 3-րդ և 4-րդ Պետ. Դումայի անդամ Գ. Վ. Գուրուպը (կաղէտ), որն արդէն եկել է Թիֆլիս:

—Հայ ուսուցչական համագումարն ընտրեց 20 հոգուց բաղկացած մի խորհուրդ, որ կոչուելու է Հայ Ուսուցչական Համագումարի Կենտրոնական Խորհուրդ: Դպրոցական խորհուրդը կազմուած լինելով միջնակարգ, պետական, ծխական և գաւառական դպրոցների ներկայացուցիչներից, դրան է վերապահուած վարելու այն բոլոր գործերը, որոնք վերաբերելու են դպրոցների ազգայնացման, ուսուցչի իրաւական և անտեսական վիճակի, ընդհանուր ուսուցչական միութիւն կազմելու և այլ դպրոցական խնդիրների շուրջ:

—Քաղաքային ընտրութիւնների առիթով միօրեայ մարդա-

